

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Навчально-науковий інститут пожежної та техногенної безпеки
Кафедра права та менеджменту у сфері цивільного захисту*

РИЗИК МЕНЕДЖМЕНТ

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ
ПРАКТИЧНИХ РОБІТ, ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА
САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ СТУДЕНТАМИ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 073 «МЕНЕДЖМЕНТ»**

ЛЬВІВ 2022

Укладачі: к.е.н., доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту Перетятко Любов Антонівна, к.е.н., доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту Балаш Лілія Ярославівна

© Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2022.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1. Поняття, сутність і зміст ризик-менеджменту.....	6
Тема 2. Невизначеність та ризик.....	7
Тема 3. Види ризиків та їх характеристика.....	8
Тема 4. Закони і принципи ризик-менеджменту.....	9
Тема 5. Ризик-менеджмент на підприємстві: його організація і потрібна документація.....	10
Тема 6. Методологія ризик-менеджменту.....	11
Тема 7. Особливості управління зовнішніми та внутрішніми ризиками.....	12
Тема 8. Прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності.....	13
Тема 9. Система управління ризиками.....	15
Тема 10. Ризик-менеджмент у сфері фінансів.....	16
Приклади розв’язання задач.....	17
Тестові вправи.....	22
Рекомендована література.....	27

Вступ

Проблематика ризик-менеджменту в останні роки привертає до себе все більшу увагу вчених та підприємців-практиків. На книжкових полицях з'являються книги, автори яких досліджують різні сторони ризиків та питання, пов'язані з пошуком ефективних механізмів управління ними.

Основне призначення курсу – дати студентам знання про суть, основні принципи і функції управління ризиками, форми й методи ризик-менеджменту, вітчизняний та світовий досвід його застосування.

Навчальна дисципліна «Ризик-менеджмент» має на меті формування знань і навичок застосування методів управління ризиками, які дозволяють обґрунтовувати та приймати управлінські рішення щодо управління ризиками в умовах невизначеності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Ризик-менеджмент» є:

- ознайомлення студентів з теоретичними засадами ризик-менеджменту;
- оволодіння практичними навичками визначення ризиків та застосування методів управління ризиками;
- засвоєння знань щодо особливостей управління ризиками, визначення факторів, що впливають на ризик;
- опанування практичних навичок розробки, обґрунтування та прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності;
- засвоєння знань щодо створення системи управління ризиками.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- понятійний та категорійний апарат ризик-менеджменту;
- зміст невизначеності та ризиків та основні фактори, що впливають на ризики;
- сутність основних підходів до визначення ризиків;
- основні закони та принципи ризик-менеджменту;
- методологію ризик-менеджменту;
- особливості управління зовнішніми та внутрішніми ризиками;
- технологію прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності;
- сутність системи управління ризиками.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен вміти:

- характеризувати необхідність здійснення ризик-менеджменту;
- визначати зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на ризики в умовах невизначеності;
- ідентифікувати ризики за основними класифікаційними ознаками;
- характеризувати закони і принципи ризик-менеджменту;
- обґрунтовувати методи управління ризиками;
- характеризувати причини виникнення зовнішніх та внутрішніх ризиків та їх особливості управління;
- здійснювати процедуру підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику;

- визначати основні елементи системи управління ризиками.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен мати компетентності:

- обґрунтовувати необхідність здійснювати управління ризиками;
- визначати сутність за зміст ризиків в умовах невизначеності;
- ідентифікувати ризики в залежності від їх виду;
- здійснювати управління ризикам на основі основних законів та принципів ризик-менеджменту;
- застосовувати методи управління ризиками;
- характеризувати зовнішні та внутрішні ризики та визначати особливості їх управління;
- приймати управлінські рішення в умовах ризику та невизначеності;
- здійснювати організацію процесу управління ризиками.

ТЕМА 1

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ЗМІСТ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Мета практичного заняття за темою 1: закріпити теоретичні знання за темою «Поняття, сутність і зміст ризик-менеджменту», набуті навиків визначення основних понять, сутності та змісту ризик-менеджменту та ознайомлення з основними етапами становлення ризик-менеджменту.

Питання лекційного матеріалу

- 1.1 Ризик-менеджмент як галузь наукового управління
- 1.2 Зміст ризик-менеджменту
- 1.3 Історія виникнення ризик-менеджменту

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте ризик-менеджмент як галузь наукового управління.
2. Обґрунтуйте сутність та зміст ризик-менеджменту.
3. Перелічіть основні етапи розвитку ризик-менеджменту та охарактеризуйте їх.
4. Подайте визначення, поняття «ризик» та поясніть його взаємозв'язок з невизначеністю.
5. Охарактеризуйте зміст управління ризиками.
6. Охарактеризуйте сутність ризик-менеджменту.
7. Визначте основні структурні елементи ризик-менеджменту.
8. Охарактеризуйте основні етапи ризик-менеджменту.
9. Визначте основну мету ризик-менеджменту.
10. Визначте основні завдання ризик-менеджменту.
11. Охарактеризуйте діяльність ризик-менеджера в організації.
12. Визначте основні концепції ризик-менеджменту.
13. Охарактеризуйте основні етапи історичного розвитку ризик-менеджменту.

Завдання 1.1

Проаналізуйте визначення термінів «ризик», «ризик-менеджмент», «управління ризиками» та подайте своє визначення.

Завдання 1.2

Відповідно до історії розвитку ризик-менеджменту заповніть таблицю 1.

Таблиця 1 – Основні етапи розвитку ризик-менеджменту

Періоди	Етапи і їх особливості	Важливі події

ТЕМА 2

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА РИЗИК

Мета практичного заняття за темою 2: закріпити теоретичні знання за темою «Невизначеність та ризик», набути навиків визначення основних факторів ризику та ознайомлення з природою ризиків.

Питання лекційного матеріалу

- 2.1 Сутність невизначеності та ризику
- 2.2 Основні фактори ризику
- 2.3 Природа ризиків

Питання для обговорення

- 1. Охарактеризуйте сутність невизначеності та ризику.
- 2. Перелічіть основні фактори ризику та охарактеризуйте їх.
- 3. Охарактеризуйте природу ризиків.
- 4. Охарактеризуйте зв'язок між невизначеністю та ризиком.
- 5. Дайте визначення поняттю «невизначеність» та охарактеризуйте фактори, що впливають на невизначеність.
- 6. Перелічіть причини невизначеності та охарактеризуйте їх.
- 7. Охарактеризуйте ризик як економічну категорію та дайте визначення суб'єкту та об'єкту ризику.
- 8. Визначте міру ризику, ймовірність ризику та ступінь ризику.
- 9. Охарактеризуйте фактори ризику.
- 10. Визначте особливості зовнішніх та внутрішніх факторів ризику.
- 11. Перелічіть основні функції ризику та охарактеризуйте їх.
- 12. Охарактеризуйте причини та умови виникнення ризику.

Питання для обговорення

- 1. Охарактеризуйте основні підходи до визначення ризиків.
- 2. Визначте основні класифікаційні ознаки ризиків.
- 3. Охарактеризуйте необхідність класифікації ризику.
- 4. Перелічіть основні принципи класифікації ризиків.
- 5. Класифікуйте ризики за їх основними ознаками.

Завдання 2.1

Згідно з реформою банківської системи, поряд з ощадними банками створено комерційні. У комерційних банках нараховується більший відсоток на вкладені суми порівняно з ощадними, але сам внесок не гарантується. Перед кожним вкладником постає дилема: мати меншу, але гарантовану суму, або більшу, проте з ризиком втратити сам внесок. На перший погляд, ризику підпорядкована лише частина внеску, розміщена в комерційному банку. Який ризик у цьому випадку є наявним? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 2.2

Фірма виробляє товар, попит на який наперед невідомий. Подібна ситуація часто трапляється при визначенні обсягу виробництва нової техніки, тиражу видань. Який ризик є очевидним при відомих цінах та витратах на виробництво? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 2.3

Розглянемо агропромисловий комплекс із закінченим циклом виробництва, наприклад цукровий, який складається з двох підкомплексів: вирощування цукрових буряків та переробної промисловості (виробництво цукру). Необхідно визначити раціональну структуру використання ресурсів, спільних для обох підкомплексів. З яким ризиком пов'язаний розподіл ресурсів за умов, коли врожайність сільськогосподарської продукції, як правило, випадкова? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 2.4

Може статися так, що в розробку новацій вкладаються великі кошти, які не відшкодовуються внаслідок несприятливої кон'юнктури ринку. Або, навпаки, зразки нової техніки користуються підвищеним попитом, який повністю не задовольняється, внаслідок чого втрачається частина прибутку. З якими функціями ризику пов'язана ця ситуація? Наскільки неминуча реалізація цієї функції ризику?

ТЕМА 3 ВИДИ РИЗИКІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Мета практичного заняття за темою 3: закріпити теоретичні знання за темою «Види ризиків», набути навиків визначення основних видів ризику та ознайомлення з основними класифікаційними ознаками ризиків.

Питання лекційного матеріалу

- 3.1 Основні підходи до визначення ризиків
- 3.2 Загальна класифікація ризиків
- 3.3 Види та характеристика підприємницьких ризиків

Питання для обговорення

- 1. Наведіть базову класифікацію ризиків.
- 2. Охарактеризуйте ринкові ризики.
- 3. Охарактеризуйте операційні ризики.
- 4. Охарактеризуйте бізнес-ризики.
- 5. Охарактеризуйте кредитні ризики.

Завдання 3.1

Оскільки державний розподіл випускників вищих навчальних закладів

скасовується, то вже не йтиметься про гарантований «збут» державі молодих фахівців. З іншого боку, вузам надаються широкі права у плануванні своєї діяльності. Отже, виникає необхідність переорієнтувати роботу вузів згідно з потребами замовників. Практично це означає повну перебудову економічних засад діяльності вузів, створення нового економічного механізму вищої освіти. Якому виду (або видам) ризику буде надано пріоритетне значення при визначенні величини набору на окрему спеціальність? Хто повинен взяти на себе цей ризик, у яких розмірах – питання, що постає перед вищою школою та її замовниками.

Завдання 3.2

Виберіть прогнозні дані діяльності підприємства на основі оцінки рівня ризику по альтернативних проектах. Фактичний обсяг продаж по підприємству в звітному році становив 259,76 тис. грн. Середньорічний темп приросту продажу становить 7,6%. У наступному році планується ввести в експлуатацію додаткові виробничі потужності, за рахунок чого по підприємству очікується приріст продажу на 64,87 тис. грн. За даними планово-економічного відділу товарообіг мінімального рівня рентабельності повинен становити 429,64 тис. грн. Розподілити імовірності одержання розрахованих результатів експертним шляхом.

ТЕМА 4

ЗАКОНИ І ПРИНЦИПИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Мета практичного заняття за темою 4: закріпити теоретичні знання за темою «Закони і принципи ризик-менеджменту», набути навиків визначення основних законів та принципів ризик-менеджменту та ознайомлення з їх характеристиками.

Питання лекційного матеріалу

- 4.1 Закони управління ризиками
- 4.2 Принципи ризик-менеджменту
- 4.3 Участь вищого керівництва в ризик-менеджменті

Питання для обговорення

- 1. Охарактеризуйте основні закони управління ризиками.
- 2. Дайте визначення основним принципам ризик-менеджменту.
- 3. Охарактеризуйте сутність законів управління ризиками.
- 4. Перелічіть основні групи законів управління ризиками.
- 5. Охарактеризуйте загальні закони управління ризиками.
- 6. Охарактеризуйте приватні закони управління ризиками.
- 7. Охарактеризуйте спеціальні закони управління ризиками.
- 8. Дайте визначення сутності принципів ризик-менеджменту.
- 9. Охарактеризуйте загальні принципи управління.

10. Охарактеризуйте основні види принципів ризик-менеджменту.

Завдання 4.1

Фірма розробляє та впроваджує нову техніку. З якими видами ризиків стикається фірма? Якими методами можна знизити ці ризики?

Завдання 4.2

Ви збираєтеся стати підприємцем. З якими ризиками на етапі відкриття власної справи ви можете зіткнутися? Якими методами можна знизити ці ризики?

ТЕМА 5

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЯ І ПОТРІБНА ДОКУМЕНТАЦІЯ

Мета практичного заняття за темою 5: отримання знань щодо організації ризик-менеджменту на підприємстві та навичок складання програми управління ризиками.

Питання лекційного матеріалу

5.1 Організація управління ризиком

5.2 Декларація компанії про політику у сфері ризик-менеджменту

5.3 Програма управління ризиками

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте основні етапи процесу управління ризиком.
2. Проведіть класифікацію заходів щодо управління ризиком.
3. Які складові програми управління ризиками?
4. Які основні документи, потрібні для ризик-менеджменту і їх характеристика.
5. Охарактеризуйте суть і структуру декларації управління ризиком.
6. Охарактеризуйте суть і структуру з управління ризиком.
7. Охарактеризуйте суть і структуру програми ризик-менеджменту.

Завдання 5.1

Страхова компанія оцінює ризик страхування автомобіля. Якою мірою ризику вона може при цьому скористатися?

Завдання 5.2

Страхова компанія оцінює ризик страхування життя і здоров'я людини. Якою мірою ризику вона може при цьому скористатися? Які заходи міри ризик-менеджменту доцільні при цьому?

Завдання 5.3

Банк видає кредит. Якою мірою ризику він при цьому користується і які заходи ризик-менеджменту може застосувати, щоб убезпечитись від можливих втрат?

ТЕМА 6 МЕТОДОЛОГІЯ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Мета практичного заняття за темою 6: закріпити теоретичні знання за темою «Методологія ризик-менеджменту», набути навиків визначення стратегії, політики та тактики ризик-менеджменту та ознайомлення з їх характеристикою.

Питання лекційного матеріалу

- 6.1 Методи виявлення ризику
- 6.2 Поняття та види методів управління ризиками
- 6.3 Стратегія, політика і тактика ризик-менеджменту

Питання для обговорення

- 1. Дайте визначення поняттю та видам методів ризик-менеджменту.
- 2. Охарактеризуйте стратегію ризик-менеджменту.
- 3. Охарактеризуйте політику ризик-менеджменту.
- 4. Охарактеризуйте тактику ризик-менеджменту.
- 5. Перелічіть основні групи методів управління ризиками.
- 6. Охарактеризуйте основні методи управління ризиками.
- 7. Охарактеризуйте сутність стратегічного ризик-менеджменту.
- 8. Перелічіть основні завдання стратегічного ризик-менеджменту.
- 9. Охарактеризуйте стратегії ризик-менеджменту.
- 10. Визначте головну спрямованість стратегічного ризик-менеджменту.
- 11. Визначте сутність стратегічних змін та їх типи.
- 12. Охарактеризуйте сутність політики ризик-менеджменту.
- 13. Перелічіть складові елементи структурної політики ризик-менеджменту.
- 14. Перелічіть види політичних дій.
- 15. Охарактеризуйте форми політик ризик-менеджменту.
- 16. Охарактеризуйте сутність тактичного управління ризиками.

Завдання 6.1

Для будь-якого підприємства або підприємства на якому студент проходив практику, охарактеризуйте його стратегію ризик-менеджменту.

Завдання 6.2

Для будь-якого підприємства або підприємства на якому студент проходив практику, охарактеризуйте його політику ризик-менеджменту.

Завдання 6.3

Для будь-якого підприємства або підприємства на якому студент проходив практику, охарактеризуйте його тактику ризик-менеджменту.

ТЕМА 7 ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНІМИ ТА ВНУТРІШНІМИ РИЗИКАМИ

Мета практичного заняття за темою 7: закріпити теоретичні знання за темою «Особливості управління зовнішніми та внутрішніми ризиками», набути навиків визначення особливостей управління зовнішніми та внутрішніми ризиками та ознайомлення з причинами їх виникнення.

Питання лекційного матеріалу

7.1 Зовнішнє середовище організації та пов'язані з ним ризики

7.2 Причини виникнення та управління внутрішніми ризиками організації

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте зовнішнє середовище організації та пов'язані з ним ризики.
2. Визначте причини виникнення внутрішніх ризиків в організації.
3. Охарактеризуйте структуру зовнішнього середовища організації.
4. Перелічіть та охарактеризуйте основні види зовнішніх ризиків організації та методи управління ними.
5. Охарактеризуйте особливості управління внутрішніми ризиками організації.
6. Охарактеризуйте внутрішнє середовище організації як область виникнення ризиків.
7. Дайте визначення адміністративним ризиками.
8. Охарактеризуйте особливості управління технічними ризиками в організації.
9. Охарактеризуйте особливості управління виробничими ризиками в організації.
10. Охарактеризуйте особливості управління соціальними ризиками в організації.
11. Охарактеризуйте особливості управління психологічними ризиками в організації.

Завдання 7.1

Для будь-якого підприємства або підприємства на якому студент проходив практику, визначте зовнішні ризики, які впливають на його діяльність.

Завдання 7.2

Для будь-якого підприємства або підприємства на якому студент проходив практику, визначте внутрішні ризики, які впливають на його діяльність.

Завдання 7.3

Вітчизняна фірма підписала з іноземним підприємством два контракти: на імпорту товарів у національній валюті; на експорт товарів у валюті іноземного партнера (доларах). Станом на день реалізації контрактів (проведення експортно-імпорتنих операцій) курс національної валюти, можливо, зміниться. Визначте вид і джерела ризику.

ТЕМА 8

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ РИЗИКУ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Мета практичного заняття за темою 8: закріпити теоретичні знання за темою «Прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності», набути навиків прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності та ознайомлення з процедурою підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень.

Питання лекційного матеріалу

- 8.1 Поняття і сутність управлінських рішень
- 8.2 Процедура підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень
- 8.3 Методи розробки і прийняття управлінських рішень в системі ризик-менеджменту

Питання для обговорення

- 1. Дайте визначення поняттю «управлінське рішення» та охарактеризуйте сутність управлінських рішень.
- 2. Охарактеризуйте процедуру підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень.
- 3. Охарактеризуйте методи розробки і прийняття управлінських рішень в системі ризик-менеджменту.
- 4. Дайте визначення поняттю «управлінське рішення» та охарактеризуйте вплив якості інформації на розробку управлінського рішення.
- 5. Охарактеризуйте стадії процесу прийняття управлінських рішень.
- 6. Охарактеризуйте основні підходи до прийняття управлінських рішень.
- 7. Охарактеризуйте зміст одноосібних та колегіальних видів прийняття управлінських рішень.
- 8. Визначте процедуру підготовки, прийняття та реалізації

управлінських рішень.

9. Охарактеризуйте зони ризику і ситуації невизначеності.

10. Перелічіть основні класи методів розробки і прийняття управлінських рішень та методи щодо них належать.

11. Визначте характерні риси методів експертних оцінок та особливості їх використання.

12. Охарактеризуйте евристичні методи прийняття управлінських рішень.

Завдання 8.1

Вкладник планує розмістити грошові кошти в банку. Він розглядає можливість вкладення коштів у комерційний та ощадний банк. Вкажіть об'єкт, суб'єкт, джерело ризику. Коли ступінь ризику виявиться вищий? Чи не буде ризику, якщо вкладник взагалі відмовиться від розміщення коштів у банку?

Завдання 8.2

Зазначте види ризику, які впливатимуть на приватне підприємство сільського господарства, що спеціалізується на вирощуванні пшениці. Назвіть об'єкт, суб'єкт та джерело ризику.

Завдання 8.3

Зазначте види ризику, що впливатимуть на приватне підприємство автомобільного транспорту. Назвіть об'єкт, суб'єкт та джерело ризику.

Завдання 8.4

Ви плануєте стати підприємцем і здійснювати посередницьку діяльність. Які ризики впливатимуть на ефективність вашого бізнесу? Які заходи можна використати, аби попередити їх та оптимізувати?

Завдання 8.5

Ви виробляєте товари для дітей. З якими ризиками ви при цьому стикаєтесь? За допомогою яких методів ризик-менеджменту можна знизити ці ризики?

Завдання 8.6

Ви працюєте у страховій компанії. Які ризики супроводжують діяльність страхової компанії? Зверніть увагу на відмінність трактування ризиків, прийнятих страховою компанією на відповідальність, і власних ризиків страхової компанії. Якими методами ризик-менеджменту можна знизити ризики страхової компанії? Чи існує можливість для страхової компанії знизити ризики, прийняті на страхування?

Завдання 8.7

Ви працюєте на підприємстві і відповідаєте за зовнішньоекономічну діяльність. Які ризики супроводжують цю діяльність? Якими методами ризик-

менеджменту можна знизити ці ризики?

ТЕМА 9

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

Мета практичного заняття за темою 9 закріпити теоретичні знання за темою «Система управління ризиками», набути навиків управління ризиками, та ознайомлення з основними елементами системи управління ризиками.

Питання лекційного матеріалу

- 9.1 Організація процесу управління ризиками
- 9.2 Елементи системи управління ризиками
- 9.3 Попередження ризику і зменшення наслідків

Питання для обговорення

- 1. Охарактеризуйте зміст організації процесу управління ризиками.
- 2. Охарактеризуйте основні елементи системи управління ризиками.
- 3. Охарактеризуйте загальну схему управління ризиками.
- 4. Визначте цілі системи управління в разі реалізації ризику та їх зміст.
- 5. Перелічіть основні елементи системи управління ризиками.
- 6. Охарактеризуйте необхідність проведення оцінки ризику.
- 7. Охарактеризуйте сутність ідентифікації ризиків.
- 8. Визначте методи вимірювання ризику.
- 9. Визначте зміст та необхідність регулювання ризику.

Завдання 9.1

Ви працюєте на підприємстві й відповідаєте за зовнішньоекономічну діяльність. Які ризики супроводжують цю діяльність? Якими методами ризик-менеджменту можна знизити ці ризики?

Завдання 9.2

Економісту запропонували проаналізувати діяльність фірми й зробити висновок про ефективність її роботи порівняно з ефективністю діяльності галузі в цілому. На основі яких показників він має це зробити? Які ризики супроводжуватимуть діяльність фірми, якщо її показники виявляться нижчими за відповідні показники галузі?

Завдання 9.3

Фірма розробляє та впроваджує нову техніку. З якими видами ризиків стикається фірма? Якими методами ризик-менеджменту можна знизити ці ризики?

Завдання 9.4

Підприємство приймає на роботу молодого фахівця. Чим може

виражатися міра ризику для підприємства? Які методи ризик-менеджменту може застосувати підприємство, щоб вибрати найпридатнішого фахівця?

Завдання 9.5

Підприємство вибирає партнера для роботи на внутрішньому ринку. Як воно може оцінити ризик роботи з кожним партнером? Які дані йому можуть стати у пригоді? Які методи ризик-менеджменту воно повинно застосувати, щоб знизити можливі збитки?

Завдання 9.6

Підприємство планує нововведення. Як воно може оцінити ризики, що виникають при впровадженні нововведення? Які дані йому можуть стати у пригоді? Які методи ризик-менеджменту воно повинно застосувати, щоб знизити можливі збитки?

ТЕМА 10

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ У СФЕРІ ФІНАНСІВ

Мета практичного заняття за темою 10: отримання знань щодо фінансових ризиків та особливостей управління ними.

Питання лекційного матеріалу

10.1 Фінанси, фінансові ринки, фінансовий менеджмент: їх роль і структура

10.2 Фінансовий ризик: його суть і класифікація. Принципи управління фінансовими ризиками

10.3 Схема управління фінансовими ризиками та методи впливу на фінансові ризики

Питання для обговорення

1. Що таке фінансові ринки, фінансовий менеджмент: їх роль і структура.
2. Охарактеризуйте фінансовий ризик: його суть і класифікацію.
3. Які види фінансових ризиків вам відомі?
4. Які принципи управління фінансовими ризиками.
5. Дайте оцінку фінансового ризику: статистичні прийоми.
6. Охарактеризуйте схему управління фінансовими ризиками.
7. Які методи впливу на фінансові ризики ви знаєте?

Завдання 10.1

Зазначте ризики, що впливають на зовнішньоекономічну діяльність підприємства, що виробляє або закуповує харчову продукцію.

Завдання 10.2

Розглянути аукціон з продажу двох об'єктів, які, на думку учасника А,

коштують відповідно 4000 і 5000 грн. При цьому учасник А має 4600 грн, а учасник В — 5000 грн. Знайти стратегію А щодо максимізації різниці доходів і максимізації власного доходу.

ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ

Приклад 1.

Підприємець А заощадив 50 тис. грн, позичив ще 200 тис. грн під 10 % річних та придбав акції компанії Х, сподіваючись, що їх курс підвищиться на 20 %. Підприємець Б вклав власні 250 тис. грн у такі ж акції. Насправді курс акцій компанії Х знизився на 40 %. Визначити доходи, втрати, фінансові результати інвесторів та ступінь їх ризику.

Розв'язання.

1. Інвестор А:

доходи $250 \times (1 - 0,4) = 150$ тис. грн;
витрати $50 + 200 + 200 \cdot 0,1 = 270$ тис. грн;
фінансові результати $150 - 270 = -120$ тис. грн (збиток).

2. Інвестор Б:

доходи $250 \times (1 - 0,4) = 150$ тис. грн;
витрати: 250 тис. грн;
фінансові результати $150 - 250 = -100$ тис. грн (збитки).

3. Коефіцієнт ризику інвестора:

А $120/50 = 2,4$;
Б $100/250 = 0,4$.

Отже, ступінь ризику першого інвестора А в 6 разів перевищує ступінь ризику інвестора Б.

Приклад 2.

Для торгів на аукціон виставлено два об'єкти вартістю відповідно 3000 та 4000 грн. Право власності на ці об'єкти виборюють два учасники.

Перший учасник має 5500 грн, другий — 5000 грн.

Визначити, як повинен поводитись перший учасник, аби максимізувати різницю власного доходу та доходу конкурента.

Розв'язання. Перший учасник повинен підвищувати ціну до рівня

$$X = (2V_1 - 2V_2 + SA + SB)/4,$$

де V_1 , V_2 — вартість об'єкта відповідно першого та другого; SA , SB — кошти, що є в розпорядженні відповідно особи першої та другої.

Обчислюємо $X = (2 \times 3000 - 2 \times 4000 + 5500 + 5000)/4 = 2125$ грн.

Якщо за цією ціною перший об'єкт придбає друга особа, то її дохід становитиме $3000 - 2150 = 850$ грн, а дохід першої особи становитиме $4000 - 2150 = 1850$ грн. Різниця доходів $1850 - 850 = 1000$ грн.

Приклад 3

Підприємство розглядає рішення про взяття участі в ризикованому

проекті, пов'язаному з випуском нової моделі товару.

У разі успіху очікується додатковий прибуток 50 тис. грн, а у випадку невдачі – збиток 35 тис. грн.

Коефіцієнт імовірності успіху підприємства — 0,7.

Який варіант дій доцільно вибрати?

Розв'язання. Імовірність невдачі становить $1 - 0,7 = 0,3$. Отже, очікуваний результат від участі у проекті

$$0,7 \times 50 + 0,3 \times (-35) = 35 - 10,5 = 24,5 \text{ тис. грн.}$$

Таким чином, підприємству слід узяти участь у проекті.

Приклад 4.

Підприємство щодня випускає 100 партій виробів по 100 од. у кожній. З огляду на досвід, у кожній партії міститься від одного до 7 бракованих виробів. Оцінити ризик втрат підприємства за кількістю бракованих виробів.

Розв'язання. Припустимо, що поява будь-якої кількості бракованих виробів від одного до 7 у партіях товарів рівноймовірна. За допомогою генератора випадкових чисел від 1 до 7 змодельовано можливі варіанти кількості бракованих виробів, які можуть потрапляти у випущені партії товару кожного дня протягом певного періоду (наприклад, 10 днів):

1-й день 2, 5, 1, 3, 6, 4, 7, 1, 5, 3; сума = 37;

2-й день 3, 1, 6, 7, 4, 7, 3, 2, 4, 5; сума = 42;

3-й день 1, 5, 2, 7, 3, 6, 4, 5, 2, 4; сума = 39;

4-й день 4, 2, 6, 1, 4, 5, 3, 6, 7, 7; сума = 45;

5-й день 6, 1, 4, 2, 7, 4, 3, 5, 3, 2; сума = 37;

6-й день 2, 4, 2, 1, 5, 6, 4, 7, 5, 4; сума = 40;

7-й день 7, 2, 5, 1, 4, 6, 2, 5, 6, 3; сума = 41;

8-й день 2, 7, 6, 5, 4, 6, 3, 5, 2, 1; сума = 41;

9-й день 1, 6, 1, 4, 7, 2, 6, 3, 2, 5; сума = 37;

10-й день 5, 2, 5, 7, 1, 3, 2, 6, 1, 4; сума = 36.

Змодельована кількість бракованих виробів за 10 днів становить

$$395 \times (37 + 42 + 39 + 45 + 37 + 40 + 41 + 41 + 37 + 36).$$

Таким чином, частота появи бракованих виробів у загальній кількості виробів, випущених протягом 10 днів,

$$n = \frac{395}{(10 \times 100) \times 10} = 0,0395$$

Це означає, що ризик втрат підприємства за кількістю бракованих виробів становить 3,95 %.

Приклад 5.

Річний обсяг продажу підприємства — 100 тис. од. продукції. Ціна продажу одиниці продукції — 50 грн. Змінні витрати підприємства на одиницю продукції — 40 грн. Передбачається, що при ослабленні умов щодо розрахунків дебіторська заборгованість покупців зросте на 500 тис. грн. При цьому обсяг продажів зросте на 30 тис. од. продукції.

Від продажу 30 тис. од. продукції 5 % виручки буде втрачено для

підприємства як безнадійні борги. Припускаючи, що собівартість проданої продукції становить 80 % загальної суми, а вартість капіталу (позики), залученого для фінансування виробництва, — 12 %, визначити, чи варто підприємству послаблювати покупцям розрахункові умови.

Розв'язання.

1. Додатковий дохід від збільшення обсягу продажів
 $30000 \times 50 = 1500000$ грн.
2. Додаткові витрати від збільшення обсягу продажів
 $30000 \times 40 = 1200000$ грн.
3. Прибуток від збільшення обсягу продажів
 $150000 - 120000 = 300000$ грн.
4. Втрати, пов'язані з безнадійними боргами
 $30000 \times 50 \times 0,05 = 75000$ грн.
5. Витрати на сплату відсотків за користування позикою
 $500000 \times 0,8 \times 0,12 = 48000$ грн.
6. Чистий прибуток
 $300000 - 75000 - 4000 = 177000$ грн.

Отже, підприємству доцільно послабити розрахункові умови для покупців.

Приклад 6.

Якщо підприємство при придбанні товару вартістю 100 тис. грн. оплатить усю поставку одразу, то одержить 3 % знижки. Оскільки такої суми підприємство не має, воно може одержати в банку кредит під 14 % річних.

Підприємство має також можливість одержати товар зі сплатою рахунку протягом 60 днів. Що вигідніше: скористатися знижкою чи одержати товар і платити за нього протягом 60 днів?

Розв'язання:

1. Сума, на яку підприємство може одержати знижку при негайній оплаті,
 $100000 \times 0,03 = 3000$ грн.
2. Витрати на сплату банку відсотків $(100000 - 3000) \cdot 0,14 \cdot (60 \text{ днів} / 360 \text{ днів}) = 2263$ грн.
3. Прибуток $3000 - 2263 = 737$ грн.

Таким чином, підприємству вигідніше скористатися знижкою, взяти кредит і оплатити товар негайно.

Приклад 7

Капітал підприємства сформовано за рахунок таких джерел: випущених акцій — 300 тис. грн; довгострокових боргових зобов'язань — 100 тис. грн; поточних зобов'язань — 150 тис. грн. Вартість залучення капіталу шляхом випуску акцій — 14 %, випуску довгострокових облігацій — 12 %, залучення короткострокових кредитів — 10 % річних.

Визначити середньозважену вартість користування капіталом. Як вона зміниться, якщо підприємство ще залучить капітал шляхом випуску довгострокових облігацій на суму 100 тис. грн?

Розв'язання.

Частка акціонерного капіталу в загальній сумі капіталу підприємства
 $300/(300 + 100 + 150) = 0,55$.

Частка капіталу, залученого шляхом випуску довгострокових облігацій,
 $100/(300 + 100 + 150) = 0,18$.

Частка капіталу, залученого шляхом отримання короткострокових позик,
 $150/(300 + 100 + 150) = 0,27$.

Середньозважена вартість користування капіталом підприємства
 $0,55 \times 14 + 0,18 \times 12 + 0,27 \times 10 = 12,56 \%$.

Частка акціонерного капіталу після додаткового випуску облігацій
 $300/(300 + 200 + 150) = 0,46$.

Частка капіталу, сформованого за рахунок випуску довгострокових облігацій,
 $200/(300 + 200 + 150) = 0,31$.

Частка капіталу, сформованого за рахунок отримання короткострокових кредитів,
 $150/(300 + 200 + 150) = 0,23$.

Середньозважена вартість користування капіталом підприємства
 $0,46 \times 14 + 0,31 \times 12 + 0,23 \times 10 = 12,46 \%$.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Формою індивідуальної роботи студентів є написання рефератів.

Реферат – (від лат. *referre* доповідати, повідомляти) є видом дослідницької роботи, яка передбачає тематичний огляд та конструктивне узагальнення змісту джерел наукової літератури, присвячених теоретичній, методологічній або методичній проблематиці певної предметної галузі економічної науки.

Метою виконання реферату є реалізація набутих студентом в процесі вивчення дисципліни науково-дослідних компетенцій, застосування навичок визначення й викладення у письмовій формі авторських позицій щодо існуючих в економічній науці та діяльності підприємства проблем та можливих шляхів їх розв'язання.

Мета і завдання конкретної реферату визначаються його темою, структурою, специфікою об'єкта, предмета та інформаційної бази дослідження.

З огляду на неможливість охопити в рамках одного дослідження всі існуючі проблеми, потрібно обґрунтувати вибір саме тієї проблеми (або сукупності проблем), що є предметом поглибленого вивчення, визначити актуальність теми, сформулювати мету дослідження та його основні завдання, конкретизувати об'єкт та предмет дослідження.

Тематика рефератів обирається студентами відповідно до їх номера у списку групи або їх побажань з урахуванням наявної інформації. Попередньо узгоджується план реферату з викладачем.

Реферат містить такі обов'язкові елементи:

- Титульна сторінка повинна містити назву університету; назву кафедри; тему реферату (Реферат з дисципліни «Ризик-менеджмент» на тему: ...); прізвище, ініціали студента; прізвище, ініціали викладача), дату подання

реферату викладачеві на перевірку (день, місяць, рік).

- Зміст повинен відтворювати назви параграфів тощо, які розкривають назви розділів, із зазначенням номерів сторінок, на яких вони розміщені.
- Вступ, у якому студентом розкривається сутність і значущість завдань.
- Основна частина містить дослідження відповідно до теми реферату.
- Висновки, у яких наводиться аналіз отриманих результатів.
- Перелік використаних джерел, у якому джерела розміщують у списку в алфавітній послідовності прізвищ перших авторів або заголовків. Відомості про джерела, які включені до списку, треба подавати згідно з вимогами державного стандарту з обов'язковим наведенням праць.
- Обсяг реферату має становити 12-15 сторінок друкованого тексту.
- Робота має бути надрукована за допомогою комп'ютерного принтера на одному боці сторінок стандартного білого паперу формату А4 (210x297 мм).
- Текст друкується шрифтом мінімальною висотою в 1,8 мм (комп'ютерний 14-й кегль, 1,5 інтервалу, шрифт – Times New Roman).
- Текст реферату розміщується на аркуші з дотриманням таких розмірів полів: з лівого боку – не менше за 20 мм, зверху та знизу – 20 мм; з правого – 10 мм зверху.

Остаточне оформлення реферату здійснюється відповідно до вимог ВАК України. Текст реферату повинен бути відредагованим, стилістично витриманим як результат наукового дослідження.

Орієнтована тематика рефератів:

1. Ризик-менеджмент: його місце в управлінні бізнесом, актуальність, взаємозв'язок з підприємництвом.
2. Ризики: суть та їхня класифікація.
3. Суть і види ринкових ризиків. Неприйняття ризику.
4. Суть і види операційних ризиків.
5. Суть і види бізнес-ризиків.
6. Суть і види кредитних ризиків.
7. Загальна схема управління ризиками організації.
8. Вимір ризику: статистичні методи оцінки ризику. Розрахунок відповідних показників.
9. Закон нормального розподілу випадкової величини та його характеристики.
10. Експертні методи оцінки рівня ризику.
11. Аналогові методи оцінки рівня ризику.
12. Організація управління ризиком на підприємстві.
13. Основні документи, потрібні для ризик-менеджменту і їхня характеристика.
14. Суть і структура декларації управління ризиком.
15. Суть і структура настанови з управління ризиком.
16. Суть і структура програми ризик-менеджменту.

17. Карта ризиків організації.
18. Методи управління ризиками. Суть і умови застосування.
19. Страхування як метод управління ризиками.
20. Відповідальність менеджменту за управління ризиком. Комплексний ризик-менеджмент.
21. Фінансовий ризик: його суть і класифікація.
22. Схема управління фінансовими ризиками.
23. Методи впливу на фінансові ризики.
24. Маркетингові ризики.
25. Управління ризиками під час проведення маркетингових досліджень.
26. Основні види ризиків у зовнішньоекономічній діяльності.
27. Практичні аспекти аналізу і розрахунку ризиків на етапі підготовки зовнішньоекономічної операції.
28. Проектні ризики та їхня класифікація. Методи аналізу ризиків інвестиційних проектів.
29. Аналіз ризиків інвестиційного проекту за допомогою комп'ютерного імітаційного моделювання на основі методу Монте-Карло.

ТЕСТОВІ ВПРАВИ

1. За словником Вебстера ризик – це:
 - а) погроза, небезпека виникнення збитку при реалізації управлінських рішень; можливість, ймовірність відхилення від мети, результату, заради яких приймається рішення, на що був націлений бізнес-проект;
 - б) відношення розміру втрати до витрат на підготовку і реалізацію ризик-рішення;
 - в) небезпека, можливість збитку чи втрати;
 - г) характеристика управлінської діяльності, що здійснюється в ситуації певної міри невизначеності, внаслідок недостатньої інформації при виборі менеджером альтернативного рішення.
2. Виокремте основні внутрішні причини господарського ризику за сферою прояву:
 - а) недоліки у системі управління;
 - б) недоліки організації процесу виробництва;
 - в) зміни економічних факторів та політичні;
 - г) жодна з відповідей не є правильною.
3. Виокремте основні зовнішні причини господарського ризику за сферою прояву:
 - а) поведінка контрагентів та похибки у визначені попиту;
 - б) природно-кліматичні умови та зміни ринкової кон'юнктури;
 - в) зміни економічних факторів та політичних;
 - г) всі відповіді правильні.

4. Визначте сутність одного з основних заходів зниження ризику-диверсифікації:

а) процес розподілу капіталу між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою;

б) процес, що дозволяє уникнути частини ризику при розподілі капіталу між різними видами діяльності;

в) більш повна інформація дозволяє зробити чіткий прогноз і знизити ризик, що робить інформацію товаром, причому дуже цінним. Використовується новий погляд на відносини з конкурентами;

г) це встановлення ліміту, тобто обмежених сум витрат, продажу, кредиту тощо; лімітування застосовується банками для зниження міри ризику при видачі позик, господарюючими суб'єктами для продажу товарів у кредит, визначення сум вкладення капіталу тощо.

5. Виокремте стадії процесу розробки та реалізації ризикових рішень:

а) інформаційний аналіз та діагностика ситуації;

б) розробка варіантів;

в) ухвалення рішення;

г) організація і реалізація.

6. Визначте сутність одного з основних заходів зниження ризику самострахування:

а) підприємець надає перевагу підстрахуватися сам, ніж купувати страховку в страховій компанії; самострахування є децентралізованою формою, створення натуральних і грошових страхових фондів безпосередньо в господарюючих суб'єктах;

б) захист майнових інтересів господарюючих суб'єктів і громадян при настанні певних подій за рахунок грошових фондів, які формуються з виплачених ними страхових внесків;

в) процес розподілу капіталу між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою;

г) жодна з відповідей не є правильною.

7. Назвіть сутність матеріальних втрат –

а) це додаткові витрати виробничих ресурсів непередбачені проектом або планом, або прямі втрати майна, продукції, енергії тощо;

б) це втрати робочого часу викликані випадковими непередбаченими обставинами;

в) це прямий грошовий збиток, пов'язаний з непередбаченими платежами;

г) це втрати, які виникають внаслідок передчасного або запізненого прийняття рішень.

8. Визначте сутність одного з основних заходів зниження ризику – страхування:

- а) це встановлення ліміту, тобто обмежених сум витрат, продажу тощо;
- б) це децентралізована форма створення натуральних і грошових страхових фондів безпосередньо в господарюючих суб'єктах, особливо в тих, чия діяльність піддається ризику;
- в) це захист майнових інтересів господарюючих суб'єктів і громадян при настанні певних подій за рахунок грошових фондів, які формуються з виплачених ними страхових внесків;
- г) всі відповіді правильні.

9. До основних моментів, що характеризують ризикову ситуацію, належить:

- а) випадковий характер події;
- б) наявність альтернативних рішень;
- в) наявність альтернативних рішень;
- г) імовірність виникнення збитків.

10. Поняття «ризик» характеризує ситуацію, коли:

- а) подія ніколи не відбудеться;
- б) негативна ситуація може настати в результаті реалізації управлінських рішень;
- в) оцінка якості і імовірності події ускладнена зовнішніми чинниками, які впливають на результативні показники підприємства;
- г) формуються напрямки інвестування коштів підприємства.

11. Під економічним ризиком розуміють ризик, що виникає в разі:

- а) будь-яких видів підприємницької діяльності;
- б) комерційної діяльності;
- в) виробничої активності;
- г) банківської діяльності.

12. Якщо перед підприємством існує ймовірність втратити доходи, то це свідчить про:

- а) банкрутство;
- б) ризикову ситуацію;
- в) невизначеність;
- г) неплатоспроможність.

13. Невизначеність зовнішнього оточення підприємства, яка формується різноманітними суб'єктами ринку, визначає:

- а) об'єктивну основу ризику;
- б) захисну основу ризику;
- в) суб'єктивну основу ризику;
- г) регулятивну основу ризику.

14. До функцій ризику належить:

- а) мотивуюча;
- б) регулятивна;
- в) стимулююча;
- г) захисна.

15. Імовірність втрат, що виникають при вкладенні коштів у виробництво нового товару – це:

- а) інноваційний ризик;
- б) галузевий ризик;
- в) технічний ризик;
- г) виробничий ризик.

16. Ризики, що несуть у собі тільки втрати, називаються:

- а) статистичними;
- б) динамічними;
- в) позиційними;
- г) альтернативними.

17. Ризик, пов'язаний з організацією виробництва, називається:

- а) комерційний;
- б) політичний;
- в) галузевий;
- г) виробничий.

18. Область ризику, що характеризується рівнем втрат, які не перевищують розмір чистого прибутку – це:

- а) область максимального ризику;
- б) область високого ризику;
- в) область нормального ризику;
- г) область розумного ризику.

19. Область ризику, що характеризується величиною втрат більше величини розрахованого прибутку, але менше величини доходів – це:

- а) область максимального ризику;
- б) область високого ризику;
- в) область нормального ризику;
- г) область розумного ризику.

20. Оцінка ризику – це:

- а) визначення можливого виду ризику і факторів, що впливають на рівень ризику;
- б) визначення кількісним, або якісним способом величини, або ступеня ризику, який існує;
- в) кількісне визначення окремих ризиків і ризику проекту в цілому;
- г) комплекс заходів, що вживаються щодо зменшення дії ризику.

21. Абсолютна величина, яка розраховується, як очікувана шкода скоректована на імовірність виникнення даної шкоди – це:

- а) показник ризику;
- б) критерій оцінки ризику;
- в) ступінь ризику;
- г) величина втрат від ризиків.

22. Перебуваючи в якій області підприємство може здійснювати виробничо-комерційну діяльність за рахунок одержання кредитів на термін до одного року:

- а) області нормального ризику;
- б) області критичного ризику;
- в) області високого ризику;
- г) області мінімального ризику.

23. Одним з найважливіших показників пограничного значення параметрів проекту за умов невизначеності є:

- а) наявність товарних запасів;
- б) співвідношення обігових коштів;
- в) ціна виробленої продукції;
- г) точка беззбитковості.

24. Прямі витрати чи додаткові втрати обладнання, майна, продукції, сировини, енергії, належать до групи:

- а) матеріальні витрати;
- б) трудові витрати;
- в) фінансові витрати;
- г) спеціальні витрати.

25. Найчастіше важко виразити в кількісному, а тим більш у вартісному вираженні такий вид витрат:

- а) матеріальні витрати;
- б) трудові витрати;
- в) фінансові витрати;
- г) спеціальні витрати.

26. До трудових витрат належать:

- а) витрати майна;
- б) витрати робочого часу;
- в) фінансові витрати;
- г) спеціальні витрати.

27. Протилежністю планування за середніми є:

- а) ситуаційний аналіз;

- б) сценарний аналіз;
- в) якісний аналіз;

28. Конкретні методи і прийоми для досягнення поставленої мети в конкретних умовах – це:

- а) стратегія управління;
- б) тактика управління;
- в) політика управління;

29. До завдань, які вирішуються в процесі управління ризиками, не входить:

- а) виявлення передбачуваного ризику;
- б) оцінювання ризику і вибір методу його мінімізації;
- в) застосування обраних методів;
- г) розрахунок витрат, пов'язаних з реалізацією сформульованих завдань.

30. Здатність передбачати певну подію в умовах невизначеності і ризику – це:

- а) планування;
- б) мотивація;
- в) аналіз;
- г) прогнозування.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базова

1. Андрійчук В. Менеджмент: прийняття рішень і ризик : навч. посіб./ В. Андрійчук – Київ : КНЕУ, 1998. – 304 с.
2. Івченко І. Ю. Економічні ризики : навч. посіб. / І. Ю. Івченко. – Київ : ЦУЛ, 2004. – 304 с.
3. Клименко С. М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / С. М. Клименко, О. С. Дуброва – Київ : КНЕУ, 2006. – 188 с.
4. Практикум з навчальної дисципліни "Ризик-менеджмент" для студ. спец. 8.000013 усіх форм навч. [Текст] / укл. Т. П. Близнюк; Харківський національний економічний університет. – Харків : ХНЕУ, 2009. – 38 с.
5. Руська Р. В. Управління ризиком: навчальний практикум / Р. В. Руська. – Тернопіль : Вектор, 2013 р. – 112 с.
6. Старостіна А. О., Кравченко В. А. Ризик-менеджмент: теорія та практика: Навч. посіб. – К.: ІВЦ "Видавництво «Політехніка»", 2004. – 200 с.

Допоміжна

7. Бобиль В. В. Удосконалення системи ризик-менеджменту банківського сектора України в умовах фінансової кризи / В. В. Бобиль // Регіональна

економіка. – 2013. – № 2. – С. 131–139.

8. Деревська О. Операційний ризик. Категорії та управління / О. Деревська // Вісник НБУ. – 2010. – № 9. – С. 42–43.

9. Євдін О. Концепція управління ризиками. Ризик-орієнтований підхід до управління техногенною і природною безпекою є однією із головних технологій й основою регулювання техногенної та природної безпеки в Європейських країнах та США / О. Євдін // Надзвичайна ситуація. – 2016. – № 1. – С. 36–38.

10. Єрмаченко С. В. Сутність поняття "кредитний ризик" / С. В. Єрмаченко, // Управління розвитком № 1(141). – 2013. – С. 132–134.

11. Кизим М. О. Національна інноваційна система як механізм реалізації інтелектуального капіталу України. Інновації: проблеми науки і практики : монографія / М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2006. – С. 71–106.

12. Кочетков В. М. Сутність і особливості ризик-менеджменту на підприємстві / В. М. Кочетков // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10. – С. 150–156.

13. Коюда О. П. Інноваційна система, як активний фактор розвитку національної економіки / О. П. Коюда // Управління розвитком. – 2010. – № 6 (82). – С. 111–115.

14. Любіч О. О. Системи ризик-менеджменту в банках: орієнтуємося на інновації / О. О. Любіч // Незалежний аудитор. – 2012. – № 4. – С. 56–58.

15. Мостенська Т. Л. Ризик-менеджмент як чинник забезпечення економічної безпеки підприємств / Т. Л. Мостенська // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 193–203.

16. Пенделяк І. Ю. Використання ризик-менеджменту підприємствами з тривалим циклом виробництва [Текст] / І. Ю. Пенделяк // Управління розвитком № 1(141). – 2013. – С. 121–122.

17. Пономаренко В. С. Реальне інвестування суб'єктів господарювання : навч. посіб. / В. С. Пономаренко, О. М. Ястремська. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2000. – 168 с. 44

18. Ризик комерційного банку : навч. посіб. для студ. екон. спец. / за ред. В.В. Вітлінського. – Київ : Знання, 2000. – 251 с.

19. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент. Теорія та практика [Текст] : навч. посіб. / А. О. Старостіна ; Нац. техн. ун-т України "Київський політехн. ін-т". – Київ : Кондор ; Політехніка НТУУ "КПІ", 2004. – 199 с.

20. Тищенко І. С. Визначення економічної сутності поняття "ризик" за допомогою контент-аналізу / І. С. Тищенко // Управління розвитком. – №1(141). – 2013. – С. 152–154.

21. Черемис В. Системний ризик у діяльності фінансового сектору: передумови, джерела та фактори / В. Черемис // Вісник НБУ. – 2012. – №9. – С. 42–45.